

ALEKS KAPI

Po cenu
snova

Prevela s nemačkog
Irena Lea Janković

■ Laguna ■

Naslov originala

Alex Capus

DER FÄLSCHER, DIE SPIONIN UND DER BOMBENBAUER

Copyright © Carl Hanser Verlag München 2013

Translation copyright © 2014 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Emil Žiljeron
1885–1939.

Laura d'Oriano
1911–1943.

Feliks Bloh
1905–1983.

Prvo poglavlje

Draga mi je ta devojčica. Sviđa mi se predstava kako sedi na vratima poslednjeg vagona *Orijent ekspresa*, dok kraj nje promiče srebrnasto svetlucanje Ciriškog jezera. Moguće je da je to bio početak novembra 1924, koga dana ne znam tačno. Ima trinaest godina, visoka je rastom, mršava, još uvek donekle nespretna, ali sa već duboko urezanom borom ljutnje iznad nosa. Podigla je desno koleno, a levom nogom je klatila preko malih stepenica u prazno. Oslonjena na okvir vrata, njihala se u ritmu voza, a plava kosa joj je lepršala na vetru izazvanom vožnjom. Od hladnoće se štitila vunanim ćebetom koje je sastavila na grudima. Na oznaci na vozu pisalo je *Konstantinopolj-Pariz*, a iznad toga je ispisan raskošnim mesinganim slovima stajao znak firme s belgijskim kraljevskim lavovima.

U desnoj ruci je držala cigaretu koju je vetar brzo sagorevao. Tamo odakle dolazi nije neuobičajeno da deca puše. Između cigareta pevala je odlomke orijentalnih pesama

– turske uspavanke, libanske balade, egipatske ljubavne pesme. Želja joj je bila da postane pevačica, kao njena majka, ali bolja od nje. Nikada se neće pomagati dekolteom i listovima nogu, kao što to ova čini. Neće nositi ružičastu perjanu ešarpu, niti dopustiti da je prate tipovi poput njenog oca, koji je na klaviru stalno držao čašu punu brendija i koji bi svaki put kada njena majka pokaže podvezicu namignuo i odsvirao glisando. Želi da postane prava umetnica. Duboko u grudima ima osećaj kome će jednoga dana dati potpuni izraz. Zna to sasvim sigurno.

Zna i to da joj je glas još uvek tanak i piskav. Ni samu sebe ne može da sluša dok sedi na stepenicama i peva. Vetar joj je uzimao melodiju s usana i odnosio je u vazdušni kovitlac iza poslednjeg vagona.

Ima tome tri dana otkako je u Konstantinopolju ušla u plavi vagon druge klase, zajedno s roditeljima i četvoro braće i sestara. Od tada je mnoge sate provela na otvorenim vratima. Unutra, u kupeu kod roditelja, bilo je zagušljivo i bučno, a napolju vreme blago za to doba godine. U ta tri dana na svojim malim stepenicama udisala je miris bugarskih vinograda i videla poljske zečeve na žitnim poljima Vojvodine. Mahala je dunavskim brodovima koji su joj otpozdravljali svojim naherenim čunkovima. U predgrađima Beograda, Budimpešte, Bratislave i Beča videla je ogromne zgrade radničkih naselja sa slabo osvetljenim prozorima kuhinja, u kojima umorni ljudi u potkošuljama sede ispred svojih tanjira.

Kada je vetar nosio dim parne lokomotive udesno, sedela je u levim vratima, a kada je menjao pravac, ona je menjala stranu. Kada ju je konduker iz bezbednosnih

razloga najurio u kupe, pravila se da je poslušna. Ali čim bi on otišao, opet je otvarala vrata i sedala na stepenice.

Treće večeri, malo pred Salzburgom, konduker je išao od kupea do kupea da obavesti o vanrednoj izmeni rute. Voz će skrenuti ka Inzbruku i zaobići Nemačku, južno, kroz Tirol i Švajcarsku: od kada su belgijsko-francuske trupe umarširale u Rursku oblast, za belgijsko-francuski *Orijent ekspres* više nije bio moguć prolaz uobičajenom rutom preko Minhena i Štutgarta. Upravnici Kraljevske železnice namerno su loše snabdevali lokomotive pogonskim gorivom ili su ove same odbijale ugalj i vodu, a policija je nalagala da svi putnici izađu iz voza i potom je pristupala celonoćnoj kontroli dokumenata. Kada je putovanje konačno moglo da se nastavi, na izlazu iz stanica često su na šinama stajali napuštena zaprega ili transport balvana za čije uklanjanje na sporedni kolosek niko nije ovlašćen u čitavom Nemačkom carstvu sve dok vlasnik istog za to ne priloži zvaničnu saglasnost. Moglo je potrajati pre no što se tako nešto obavi ovim urednim putem.

Po prispeću u Tirol postalo je hladno i mračno. S obe strane, opasno se nadvijajući, uzdizalo se stenje sve do neba. Kada je došlo dotle da bi morala da legne na leđa kako bi videla zvezde, devojčica je otišla u kupe i legla da spava u memljivom okrilju svoje porodice. Ali već u zoru, kada se voz konačno pognuo ka Arlbergu i krenuo nizbrdo, vratila se s vunanim ćebetom svojim malim stepenicama. Posmatrala je kako se dolina širi, planinski vrhovi ostaju za njima i konačno po izlasku sunca ustupaju mesto prvo selima i potocima, a potom gradovima i rekama i konačno jezeru.

Roditelji su se odavno navikli na ćerkinu svojeglavost. Još kao sasvim mala devojčica sedela je napolju, na stepenicama. Mora da je to bilo tokom njihove druge ili treće bagdadske turneje, kada je između Tikrita i Mosula istrčala kroz hodnik do izlaznih vrata kako bi bolje videla ždralove na obali Tigra; na povratku je opet sedela na stepenicama i nije mogla da odvoji pogled od pirinčanih polja prekrivenih rojevima komaraca, ili od stepa i suncem užarenih planina. Od tada uvek sedi na svojim malim stepenicama, na putu kroz deltu Nila, od Aleksandrije do Kaira, kao i u uskopružnom vozu kroz libanske planine, ili na putu od Konstantinopolja do Teherana. Uvek sedi na stepenicama, posmatra svet i peva. Katkad je dopuštala jednom od braće i sestara da neko vreme sedi kraj nje, ali bi potom opet poželela da se osami.

U Kilhbergu joj je do nosa dopro miris čokolade, iza njenih leđa prolazila je blistava fabrika čokolade *Lint&Springli*. Na jezeru je krstarilo nekoliko jedrilica, a u pristaništu je stajao parobrod na lopatice. Jutarnja magla se razišla, nebo je postalo bledoplavo. Polja na suprotnoj obali bila su previše zelena za to doba godine jer ih mraz još nije pohodio. Na vrhu jezera iz isparenja se pomaljao grad. Šine su činile dugačak zaokret i spajale se s ostalih četiri, osam, dvadeset šina koje su stizale iz svih mogućih pravaca da bi se naposletku paralelno ulile u Glavnu železničku stanicu.

Veoma je moguće da je na ulasku u grad devojčica primetila mladića koji je u novembru 1924. često sedeo između koloseka na pretovarnoj rampi sivog usamljenog magacina za robu i posmatrao dolaske i odlaske vozova razmišljajući o svojoj budućnosti. Zamišljam kako gnječi svoj kačket dok kraj njega prolazi *Orijent ekspres* i kako je

opazio devojčicu u poslednjem vagonu koja ga je uzgredno osmotrila.

Momak nije baš odgovarao pretovarnoj rampi i magacinu s robom. U svakom slučaju nije radnik ni na pretovarnoj stanici, niti na koloseku, a nije ni nosač. Imao je na sebi pumparice i jaknu od tvida, a cipele su mu blistale na jesenjem suncu. Njegov ravnodušan izraz lica odavao je ili bezbrižno ili katastrofalno siromašno detinjstvo. Bio je svetle puti, a oči, nos, usta i brada stajali su mu pod pravim uglom, kao kućna vrata i prozori. Smeđa kosa bila mu je uredno očešljana na razdeljak. Možda donekle previše uredno.

Videla je da je prati pogledom i da je posmatra onako kako muškarac gleda ženu. Nema tome mnogo vremena od kada je muškarci tako posmatraju. Većina brzo zapazi koliko je još uvek mlada, i odvrćaju pogled od nje. Činilo se da ovaj to nije primetio. Momak joj se dopao. Izgledao je snažno i dobroćudno, a nije delovalo ni da je glup.

Pozdravio ju je podizanjem ruke, a ona mu je otpozdravila. Pritom mu nije dečje mahnula i nije razdvojila svih pet prstiju kao kakva prostakuša, nego je odmereno podigla ruku. Nasmehio joj se i ona mu je uzvratila osmeh.

Onda su jedno drugo izgubili iz vidokruga i devojčici je bilo jasno da se više nikada neće videti. Iskusna je putnica i zna da se ljudi obično sreću samo jednom, jer svako razumno putovanje po mogućstvu vodi pravo od tačke polaska do cilja i dvoje koji idu paralelno po geometrijskom zakonu nikada se neće dva puta sresti. Ponovno viđenje postoji samo među seljanima, stanovnicima dolina i ostrvljanima koji čitavog života idu istim stazama i zbog toga stalno susreću jedni druge.

Jeste da mladić sa pretovarne rampe nije ni seljanin ni ostrvljanin, ali je rođen i odrastao u Cirihu i poznati su mu svi putevi toga grada. Rado bi ponovo video ovu izuzetnu devojku sa otvorenih vrata. Ako ona siđe u Cirihu, videće je opet, znao je to. A ako ne, onda ništa.

Mladić je bio devetnaestogodišnjak i četiri meseca ranije je maturirao. Sada je morao da se odluči za studije. Vreme je pritiskalo, semestar je već počeo. Sutradan u pola dvanaest isticalo je vreme za upis.

Otac je želeo da on studira mašinstvo ili inženjerske nauke. Švajcarski tehnički Univerzitet ETH u Cirihu na izvrsnom je glasu, a na obodu grada nalaze se najbolji industrijski pogoni na svetu. *Bron Boveri* u Badenu gradi najbolje turbine na svetu, *Zulcer* u Vinterturu pravi najbolje mašine za tkanje i dizel-motore, a fabrika mašina *Erlikon* najbolje lokomotive. „Studiraj mašinstvo“, govorio je otac. „Kao tehnički stručnjak obezbeđen si.“

Otac nije bio tehničar, nego trgovac žitaricama. „Trgovina žitaricama u Istočnoj Evropi je prošlost“, rekao je otac. „To možeš da zaboraviš. Granice su nepropusne, carine visoke, a boljševici nisu baš sasvim svoji, s njima ne možeš da posluješ. Žitarice su bile dobre za tvoga dedu, na tome se obogatio. Pšenica iz Ukrajine, krompir iz Rusije, za dušu malo mađarskog vina i bosanskih sušenih šipaka. Bila su to dobra vremena, železnica je već bila izgrađena, a nacionalizam još nije uzeo tolikog maha i kao Jevrejin mogao si nekako da izadeš na kraj s gospodom u trulim imperijama. Šteta što nisi video našu kuću u Plzenju. Tvoj deda je još uvek verovao u trgovinu žitaricama, zato me je poslao ovamo, u Cirih. Poslušao sam, došao sam ovde, postao švajcarski državljanin, ali ni tada nisam verovao u

taj posao. Sada sam tu i radim i dalje, dokle god se može. Za tvoju majku i mene biće dovoljno.

Ali tebe, sine moj, ukrajinske žitarice više neće hraniti i zato ti savetujem: studiraj mašinstvo. Danas se već sve radi mašinski. Žitarice se seju mašinama, žanju se i melju mašinama. Hleb se mesi mašinama, naša stoka se kolje mašinama, a i kuće se grade mašinama. Muzika dolazi iz automata koji su izrađeni automatima, a slike više ne slika slikar, nego foto-aparat. Ubrzo će nam biti potrebni aparati za ljubav. Za umiranje ćemo imati čiste, bezglasne mašine, a i ukopavanje leša će se obavljati mašinski, neupadljivo. Više se nećemo moliti Bogu, nego nekoj mašini ili imenu njenog proizvođača. Mesija, koji će doneti mir na svet i opet izgraditi Hram u Jerusalimu, neće biti iz plemena Jude, nego neka mašina ili njen graditelj. Čitav svet je postao samo mašina, sine moj, i zato ti savetujem: idi na ETH i studiraj mašinstvo.“

Sin je slušao i klimao glavom jer je bio dobar sin koji ukazuje ocu dužno poštovanje. Ali u sebi je govorio: ne, neću studirati mašinstvo. Znam te mašine. Radije ništa neću da radim u životu nego da im služim. Ako uopšte išta studiram, biće to nešto neopipljivo, nenamensko; nešto što mašinama ni u kom slučaju ne može da posluži.

Mladić je u detinjstvu i ranom mladalačkom dobu s distance proučavao besnilo mašina. Nije imao ni devet godina kada mu je otac za doručkom preko stola dodao *Nove ciriške novine* s vestima iz Sarajeva. Od tada je redovno čitao vesti o Masu, Marni i Somi. U atlasu je potražio gde se nalaze Ipr, Veden i Šemin de Dam. U svojoj dečaćkoj sobi okačio je iznad kreveta mapu Evrope i na njoj čiodama označavao mesta. Vodio je i statistiku u školskoj

svesci na kvadratiće, gde je ubeležavao broj poginulih – prvo na hiljade, potom na stotine hiljada i na kraju na milione. No nikada mu nije uspelo da u svim tim smrtima nađe neki smisao. Ili makar logiku. Ili prihvatljiv uzrok. Ili barem pravi razlog.

Sebi za utehu svirao je satima klavir u dnevnoj sobi svojih roditelja. Nije bio posebno nadaren učenik, ali kada su prsti počeli da ga slušaju, razvio je duboku naklonost ka Bahovim *Goldberg varijacijama* sa staloženom, pouzdanom i proračunatom mehanikom, što ga je podsećalo na baletski ples planeta, Sunca i Meseca.

Kao što je decenijama kasnije svojeručno napisao u sećanjima iz života, bio je usamljeno dete. U osnovnoj školi ostali đaci su ga mučili jer je govorio švajcarski nemački s češkim naglaskom, a učitelj je stalno veoma rado podsećao odeljenje da Feliks pripada čudnoj zloj rasi.

Zaštitnica i osoba od poverenja bila mu je njegova tri godine starija sestra Klara. Kada je druge ratne godine umrla, jer je nagazila na ekser, zapao je u dugogodišnju melanholiiju. Lekari, sa svojom naukom s početka dvadesetog veka, nisu mogli baš tačno da objasne šta se to desilo u Klarinom telu – bakterijska infekcija, sepsa i na kraju kolaps, njihovo umeće u lečenju još nije poznavalo terapiju kojom bi sprečilo Klarinu mučeničku, besmisleni i banalnu bolest. Sledećih meseci veoma mu je opao uspeh u gimnaziji. Zašto bi se naprezao s biologijom i hemijom kada je nauka u odlučnom trenutku neprimenjiva? Zašto bi uopšte išta učio, kada je to znanje neupotrebljivo?

Ipak mu je nastava matematike pričinjavala zadovoljstvo, s njenom opuštrenom, besmislenom, slobodnom igrom misli – jednačine s više nepoznatih, trigonometrija,

ispitivanje funkcija. Za mladića je bilo otkrovenje to što u svetu odgonetnutih linija postoji nešto tako jasno i lepo, a što je povezano s brojevima. Tokom jesenjeg raspusta 1917. godine čitavu nedelju je proveo proračunavajući brzinu rotacije Zemlje, ugao nagiba njene ose u odnosu na Sunce, kao i geografsku širinu Ciriha i trajanje jedne oktobarske obdanice. Sledećeg dana je uz pomoć ručnog sata merio vremenski razmak od izlaska do zalaska Sunca i bio je neopisivo srećan kada je merenje odgovaralo njegovom proračunu. Saznanje da njegova promisa – trigonometrijsko izračunavanje – zaista ima nešto sa stvarnim životom, i da je čak usklađena s njime, ispunilo ga je svešću o harmoniji duha i materije koja ga više nije napuštala do kraja života.

Ono što je mladiću najviše smetalo tokom ratnih godina bilo je to što su novinska znanja o svetu bila sasvim oprečna od njegovog svakodnevnog istraživačkog osmatranja. Kada gleda kroz prozor svoje dečачke sobe dole, u Ulici Zehof, ne vidi vojnike kako s puškama jure kroz rovove, niti krater od bombe u kome je raskomadani konjski leš, nego dežmekaste služavke koje iz kupovine tegle kući prepune torbe. Vidi rumenu decu dok na pločniku igraju klikere, taksiste koji pušći cigarete zajedno čekaju na mušterije iz Opere. Vidi umorne kočijaše iza umornih konja i oštrača makaza koji ide od vrata do vrata. U Ulici Zehof vladao je takav mir da se nigde nije mogla videti ni policija. Mirna ulica nalazila se u srcu neshvatljivo mirnog grada, koji je opet ležao u srcu neshvatljivo mirne zemlje čiji seljaci na svojim, od predaka nasleđenim njivama pešačkim korakom vuku svoje brazde ka horizontu iza koga se događa velika evropska bitka. Samo u izuzetno

tihim noćima čula se dovde preko Rajne i Švarcvalda grmljavina s nemačko-francuskog fronta.

Ta tutnjava ga je pratila i dok spava i stvarala mu zaglušujuću buku. U svojim snovima tonuo je u potoke krvi na izrovanim poljima, a posle buđenja, za doručkom, s bespomoćnom zapanjenošću čitao je u *Jutarnjem listu* kako ratna mašinerija preorava kontinent i uzima sve pod suncem što joj može biti od vajde. Gutala je monahe i ispljuvavala ih kao ratne propovednike, od čobanskih pasa stvarala je rovovska pseta, od letaćkih pionira borbene pilote, od lovočuvara snajperiste. Pijaniste je pretvarala u ratne muzičare, dečje lekare u lazaretske kasape, filozofe u progonitelje, a narodne pesnike u ratne huškače. Crkvena zvona su se pretapala u topove, a pozorišni dvo-gledi prerađivali u optičke nišane. Brodovi za krstarenje postajali su transporteri vojnih trupa, a psalmi nacionalne himne. Tkačke mašine iz Vintertura više nisu tkale svilu, nego jako trožilno platno za uniforme. Turbine iz Badena više nisu proizvodile struju za božićno osvetljenje, nego za električne lokomotive iz *Erlikona*, koje opet više nisu prevozile turiste u Engadin, nego su teglile ugalj i čelik za visoke peći i livnice fabrikana oružja.

Posle hiljadu pet stotina dana, i neposredno pred trinaesti rođendan Feliksa Bloha, ta mašinerija je usled nedostatka pogonskog goriva počela da zastajkuje, a potom je nevoljno i stala. Istina, od tada se umirila u izvesnoj meri, ali sada se ponovo zahuktava; ubrzo će opet da se zatrese i zazveči i njeni zamajci će nakratko, ili zadugo, opet početi da se okreću, a njeni zupčanici će iznova proždirati ljudsku okolinu, meso i dušu.

Moguće je da se ta mašinerija ne može zaustaviti, pomislio je mladić, ali mene neće zahvatiti. Neću da sarađujem u tome, neću da studiram mašinstvo. Radiću nešto sasvim nenamensko. Nešto lepo i neopipljivo, nešto što ljudi ni u kom slučaju neće moći da prisvoje. Nešto kao *Goldberg varijacije*. Već će se nešto naći. U svakom slučaju ne idem na ETH. Neću da studiram mašinstvo, koliko god otac to zagovarao. Radije ću biti kamiondžija u nekoj pivari.

Prkosno se odbio o zid magacina i poskočio s pretovarne rampe odlučan da se pobuni. Ali pre no što je i stigao dole, do šljunka, hrabrost mu je jenjavala, a odlučnost ga je napustila. Kada je načinio prve korake preko klimavo popločane staze, koja između šina vodi do stanične hale, tiho, ali nezadrživo rasla mu je u čitavom srcu i glavi spoznaja da će najverovatnije ići na ETH i studirati mašinstvo. Kao prvo, ne bi izdržao žučnu raspravu sa ocem, kao drugo, ima odlične ocene iz matematike, fizike i hemije, a kao treće, ni u snu mu ne pada na um šta bi drugo radio sa svojim jednostranim talentom, osim da studira mašinstvo na ETH-u.

Između koloseka signal je pokazao zeleno i dao prolaz iz stanične hale brzom vozu za Ženevu. U jednom od kupea prve klase, jednog novembarskog dana 1924. godine, sedeo je primenjeni slikar Emil Žiljeron – ali ne može se zasigurno reći da li je to bilo baš istog novembarskog dana. Putovao je poslovno iz Grčke preko Trsta i Inzbruka za Raizlingen kraj Ulma, gde je imao porudžbinu virtemberške fabrike metala. Namerio je da na povratku nakratko svrati do Ženevskog jezera i u domaću zemlju

pohrani pepeo svoga oca, koji je nešto pre svog sedamdeset trećeg rođendana pao mrtav ispod stola u jednom atinskom restoranu.

I otac se zvao Emil Žiljeron, i bio je takođe primjenjeni slikar i poznata ličnost u Grčkoj. Kao crtač pratio je Hajnriha Šlimana tokom iskopavanja u Troji i Mikeni i za grčku poštu izradio je seriju poštanskih maraka, a bio je i učitelj crtanja grčke kraljevske familije. Imao je prebivalište u gradskoj kući izgrađenoj s raskošnim pogledom na Akropolj i podigao je sina kao svog vrednog poslovnog saradnika. Upravo zato bilo je veliko iznenađenje za porodicu kada su prilikom otvaranja testamenta izašli na videlo samo dugovi. Žiljeronovi jesu živeli na visokoj nozi, ali su zapravo stalno bili siromašni.

Naslednike je dodatno dovela u nepriliku pokojnikova želja u testamentu da bude sahranjen u svojoj staroj domovini, na Ženevskom jezeru. Legalna repatrijacija posmrtnih ostataka preko tri ili četiri državne granice povezana je s finansijskim i administrativnim troškovima koje bi svakako sebi mogli da dozvole papa, engleski kralj ili neki američki železnički magnat. Donekle je bio sprovodiv samo tajni transport posle prethodne kremacije. Jeste da su u pravoslavnoj Grčkoj kremiranja bila strogo zabranjena, ali je atinska diplomatska četvrt imala pogrebno preduzeće specijalizovano za stranu klijentelu. Na dan sahrane popovima su uz nadoknadu prepustili da odnesu na groblje prazan sanduk, doduše otežan vrećama peska, i pokojnika tajnim putevima prevezli do jednog ilegalnog krematorijuma.

Emil Žiljeron mlađi opirao se svim silama da stvori sliku o tačnom toku tog postupka; nije želeo da zna koji je

pekar, grnčar ili šloser stavio na raspolaganje svoju peć pre no što će sledećeg jutra u istoj opet peći zemičke ili krčage za vodu. Tek tokom plovidbe od Pireja do Trsta, poštanskim brodom brodarka *Lojd Trijestino*, palo mu je na um da nikada neće saznati da li mu je otac stvarno kremiran, ili je bačen ajkulama, i da li kutija za cigare u njegovom koferu sadrži pepeo nekog neznanca ili izmrvljene kosti uličnog pseta.

Emil Žiljeron mlađi bio je tada naočit muškarac u najboljim godinama. Njegovo još uvek mladalačko lice bilo je oštih crta i preplanulo od godina koje je proveo s ocem na iskopinama u Knososu. Imao je živ pogled na svoju majku, Italijanku Jozefinu, koja je njega i njegovog oca čitavog života proganjala svojom brižnošću, odnosno ljubomorom. Emilova kosa i razbarušeni brkovi bili su donekle pretamni da bi bili prirodne boje, nos rumen od svakodnevnog ispijanja flaše armanjaka, a u uglovima usta ležao mu je trag gorčine i neostvarene ambicije. U Atini ga je čekala žena Ernesta, Italijanka, koja je u svoje slobodno vreme na terasi njihove kuće slikala u ulju uvek isti motiv – pogled na Akropolj, a čekao ga je i prvorođeni, četvorogodišnji sin koji se odaziva na ime Alfred.

Drugo poglavlje

Bila bi to slučajnost da je Emil Žiljeron primetio onu devojčicu i onog momka prilikom odlaska sa ciriške Glavne železničke stanice, ali ja to tako želim. Poželeo sam da je dugo sedeo u staničnom bifeu i da je morao da trči do voza i da je znojav i zadihan odložio šešir i kaput i smestio kofer u mrežu za prtljag dok je voz polako ubrzavao izlazeći iz železničke stanice.

Poželeo sam da se Emil Žiljeron spustio na sedište i boreći se za vazduh gledao kroz desni prozor, gde je na izvesnoj udaljenosti prolazio tamnoplavi voz. Kroz prozor se vide putnici koji se spremaju za silazak i nadiru kroz hodnike. Vrata su još uvek zatvorena, jedino u zadnjem vagonu sedi plava tinejdžerka na malim stepenicama i zeva široko otvorenih usta. Čudna slika za ovo doba godine, pomislio je Emil Žiljeron. Mala glupača će tamo, napolju, naći smrt. Sigurno se posvađala s roditeljima i sada odbija da se vrati u topao kupe. Smatra ih pavijanima ili vodozemcima, a sebe krunom postanja.

Ovo stvorenje satkano od svetlosti trebalo bi da se drži za rukohvat barem jednom rukom, inače ubrzo može doći kraj mladalačkoj izabranosti. Drugu ruku bi mogla da stavi na usta kada zeva. Tako bi izgledala pristojnije.

Plavi voz je nestao nadesno iz njegovog vidokruga. Kroz levi prozor pogled je bio slobodan do magacina za robu gde se neki mladić muvao između koloseka. Još jedan tip, pomislio je Žiljeron. Klipan izgleda kao neko ko želi da se baci pod voz jer smatra da je predobar za ovaj svet. Ili suviše loš. Čudna je stvar što mladi, lepi, zdravi ljudi moraju da se bace pod voz. Bogu hvala pod moj voz neće uspeti da se baci. Za to je predaleko. Uvek traje satima dok sve ne bude opet čisto, kada konačno vožnja može da se nastavi.

Došao je konduker i prekontrolisao vozne karte. Emil Žiljeron je zapalio jednu od svojih egipatskih cigareta sa utisnutim zlatnim monogramom, opet se zavalio u sedište i kroz prozor promatrao zemlju svojih predaka, svaki put očaran njenom ljupkošću, nalik kući za lutke. Voz je prošao pored slatke male pivare, lepog mlinčića i kraj blistave čelične kugle neke male plinare. Potom je prošao pored dražesne krivudave rečice koja izvire iz blago pošumljenog brda. Između toga zaustavljao se u malim, doteranim železničkim stanicama nalik igračkama, koje pripadaju sređenim ali mračnim gradićima opasanim srednjovekovnim zidinama iza kojih žive ljubazni i vredni ljudi, ali ne baš tako dobro raspoloženi i ne tako dobro obučeni.

Između dva gradića voz je prošao pored krečnjačkog stuba, nekih srednjovekovnih vešala, stuba koji blistavo i upadljiv još izdaleka stoji na rubu šume kao da je koliko juče poslednji nesrećnik obešen o uže. Ovako

nešto inače ne postoji nigde na svetu, pomislio je Žiljeron. Naime, da narod krvnika pošalje dođavola, a da stratište ostavi da stoji; kakvi to mora da su ljudi koji stratišta poražene vlastele ne samo da su vekovima pravili, nego ih i čiste i održavaju. Mali ljudi u maloj zemlji grade male železničke stanice s nepojmljivo tačnim vozovima. Čak su i vešala mala. Ovde bih morao da ogulim kolena dok mi stavljaju omču, pomislio je.

U osmom gradiću Žiljeron je morao da preseda, da nastavi vožnju duž jezerceta do sledećeg jezerceta, a potom preko niza brežuljaka sa zimski golim njivama krompira i kroz smešno male isparcelisane vinograde koji i po zalasku sunca dugo blistaju poput zlata. Na jugu je moćno stolovao beo i stameni Monblan, najviša evropska planina. Konačno nešto veliko u ovoj zemlji, pomislio je Žiljeron, mada je znao da se Monblan nalazi u Francuskoj, dok se Švajcarska zadovoljava pogledom na njega. Ekonomski je to mudra odluka. Lepo je gledati takvu planinu izdaleka, turistički marketing pomoću razglednica donosi ozbiljan novac. Posmatran iz blizine, naprotiv, samo je opasna i za boravak skupa gomila kamenja.

Žiljeron je u Lozani ušao u regionalni voz. Pola sata kasnije stigao je na istočni kraj Ženevskog jezera i na cilj svoga putovanja baš na dan očevog rođenja.

Železnička stanica u Vilnevu bila je u tami, peron pust, a u staničnoj zgradi nije gorelo svetlo. Šalter za prodaju karata bio je zatvoren, a pred vratima čekaonice ležalo je suvo lišće. Uopšte nije bilo taksija, fijakera, a ni nosača. Stanični trg bio je okružen ogolelim platanima, a golubovi su kljuckali po konjskoj balezi na vlažnom pločniku. Iza železničke stanice videli su se tamni obrisi alpskih

obronaka kantona Vo. Ispred njih, na blagom uzvišenju, nalazio se hotel *Bajron* koji je poslednjih sto godina uzaludno iščekivao dobrostojeće Engleze i uz to ruinirao svakog vlasnika.

Emil Žiljeron je odložio kofer i omirisao okolinu. U vazduhu se zaista osećala buđ – slatkast, začinjjen zadah u delti Rone, koji je otac znao neumorno da psuje jer ga je osećao u nosu i posle decenija egzila u Grčkoj. Po njemu, duže udisanje lošeg vilnevskeg vazduha izaziva nesvesticu i slabost, kao i rahitis, kvarenje zuba, a i porok pijančenja, herpes, epilepsiju i svekolike ženske histerije. Tu višestruku toksičnost objašnjavao je time što taj zadah nije ništa drugo do smrad truleži, istrulelih organizama koji su čitavog života imali vremena da sakupljaju sve moguće uzročnike bolesti. Pritom je zanimljivo da će se čovek, ako se zadesi u močvari, i ako mu ne bude ukazana milost da se raspadne, a ne može ni da ostane na površini bogatoj kiseonikom, jer prilično brzo tone u dubine od tri do četiri metra – u dubine u kojima specifična težina njegovog tela taman odgovara specifičnoj težini vode u močvari – ukoliko već nije mrtav, tamo ugušiti i biti upakovan u stabilnom, lebdećem stanju, nežno balsamovan močvarnom kiselinom, tako da će mu se telesna svežina sačuvati hiljadama godina, o čemu bi faraoni u suvom egipatskom pesku mogli samo da sanjaju uprkos svojoj veštini balsamovanja. Zato se s velikom sigurnošću može prihvatiti da u vilnevskoj močvari zajedno i spokojno leže na stotine, ako ne i na hiljade balsamovanih leševa ljudi koji se nikada ne bi mogli međusobno sresti pod ovim suncem – tu su keltski ribari pokraj burgundskih krstaša, rimski legionari pored nemačkih hodočasnika

za Rim, mavarski istraživači kraj venecijanskih trgovaca začинима i alemanske čobanice – s tim što su jedni završili u močvari zbog ljubavnih jada, drugi opet u lovačkoj groznici, neki u pijanstvu ili iz gluposti, ili pak iz cicijašluka jer nisu hteli da plate drumarinu grofovima od Šilona; a mora biti da negde leži, kao da spavaju, i sto dvadeset sedam Jevreja iz Vilneva koje su meštani masakrirali 1348. tokom epidemije kuge, zbog navodnog trovanja bunara, i koje su bacili u močvaru.

Ah, meštani Vilneva.

Otac je proveo s njima čitavo detinjstvo i mladost i, mada je posle toga pola veka živeo u egzilu, bio je nalik njima. Možda je kao mladić baš zato i pobegao iz Vilneva, kako bi ostao jedan od njih, kako ne bi bio definitivno odbačen.

Meštani Vilneva bili su ribari, seljaci i kočijaši, marljivi protestanti i dobri podanici koji su znali svoje mesto u strogo rangiranom svetu. Svaki ribarski sin je znao da će čitavog života isplovljavati na jezero, a svaki seljački sin je bio svestan da će do kraja svojih dana obrađivati njivu nasledenu od oca; bilo je to tako podrazumevajuće da o tome nije moralo da se razmišlja. U srednjim dvadesetim su se ženili i umirali oko pedesete. Sin prvenac se krštavao imenom svoga oca, svetlo se gasilo u pola deset, sredom se opštilo sa svojom ženom, a petkom se jela riba. Nedeljom se odlazilo na misu i nosila se crna jakna. Nikako sivkasta ili plava.

U Vilnevu je svakako uvek bila nekolicina momčića koji su nosili plave jakne, kako bi se dopali devojkama i u svakom vremenu je postojao vođa „štenadi“ koji se smucacao po sokacima i sanjario o tome da Vilnev ostavi iza sebe i da zbríše u Italiju preko Velikog Svetog Bernara. Meštani

su za to imali razumevanja jer su i oni nekada bili mladi. Ali isto tako je bilo jasno da zabavi negde mora da bude kraj i najkasnije posle dvadesetog rođendana prestajala je zaštita „štenadi“. Ko i posle toga nosi plavu jaknu, možda će mu stvarno biti bolje da nestane preko Svetog Bernara.

Ah, meštani Vilneva. Koliko god je otac umeo da oštro psuje močvaru, toliko blago je gladio svoju šiljatu bradicu kada bi došlo do razgovora o stanovnicima Vilneva. Sin je rano shvatio da otac mora da ostrašćeno mrzi močvaru jer želi da i dalje voli meštane Vilneva.

Emil Žiljeron je podigao kofer, prešao preko staničnog trga i skrenuo u mrklim mrakom obavijenu Veliku ulicu oivičenu srednjovekovnim zanatskim radionicama. Svi prozori bili su već mračni, mada nije bilo ni deset sati. Levo se nalazila apoteka, desno pekara, pa mesara, opet levo hotel *Orao*, gde se navodno dobro jede, ali su mu prozori već bili tamni.

U poprečnoj uličici visila je i sušila se ribarska mreža, a u sledećoj se gomila đubreta osećala na sitne domaće životinje.

Ispred crkve je pljusкао izvorčić. Tu mora da je i valov za pranje rublja o kome je otac pričao. Stotinama godina žene iz Vilneva prale su rublje stojeći kraj tog valova i nikada nisu primetile da on na jednom čošku ima upadljiv i obao stub s natpisom „XXVI“. Jednoga dana tu je navratio kantonski arheolog i objasnio meštanima Vilneva da ispod svog valova za pranje rublja imaju dve hiljade godina star mlinski kamen koji je bio pored starorimskog vojnog puta i da broj dvadeset šest označava udaljenost u miljama od garnizonskog grada Martinjija. Stanovnici su zamišljeno klimali glavom, krivili vratove i usputno

osmotrili svoj rimski kamen. Neki su promrmljali „bravo“, „sveti Rimljani“, ili „tako, na primer“. No kada ih je kantonski arheolog zamolio da svedočanstvo prošlosti uklone na sigurno od nevremena i sapunjave vode i da ga zbog budućih generacija postave u crkvi, tvrdoglavo su stisnuli pesnice u džepovima i uvukli donju usnu, jer za taj posao treba pozvati kamenoresca iz Vevea i dati mu najmanje dvadeset pet bacena. Pristali su tek kada im je arheolog izbrojao dvadeset pet bacena na valovu i tome dodao još petnaest.

To se događalo polovinom devetnaestog veka dok je Emil Žiljeron otac rastao u Vilnevu kao sin jedinac seoskog učitelja, kao sasvim obično seljače bez ikakvih posebnosti. Bio je prosečnog rasta, prosečno krupan, prosečno smeđ i nije imao izuzetnih sklonosti, niti prepoznatljivog dara, osim jednoga: umeo je neverovatno dobro da crta – neverovatno oštro, neverovatno izražajno, s neverovatno tačnom, fotografskom preciznošću i izrazitom maštom. U tome nije imao neku posebnu obuku, ni podstrek, a niko ga nije podržavao, nije on to ni radio baš rado – jednostavno je to umeo. Kako Vilnev mladim ljudima nije pružao mnogo zabave, neprestano je crtao. Već kao sedmogodišnjak skicirao je ugljem na popločanom školskom dvorištu zapanjujuće lepe portrete svojih drugova i to neverovatno lakim potezima ruke. Nedeljom je išao u luku s akvarelistima i s istom lakoćom stavljao na papir brodove, vrbake na obali i snegom prekrivene planine na horizontu, da bi posmatrač crteža čisto poverovao da na njemu oseća povetarac koji ovde duva po podne s jezera ka kopnu.

Meštani Vilneva primetili su poseban dar malog Žiljersona, ali nisu razbijali glavu oko toga. Postoji tako nešto, govorili su sležući ramenima. Neki mogu da rade stvari koje drugi ne umeju, ne treba se tome čuditi. Ima ljudi koji osećaju vodene žile, ili umeju da uklanjaju bradavice. Mali Žiljeron samo ume dobro da crta, pa šta? Ništa to ne smeta i nikome ne šteti. Dokle god se igra svojim bojcama, neće praviti veće gluposti.

Emil ni sâm nije pridavao značaja svome daru. Crtanje mu je samo predstavljalo ubijanje vremena koje mu, uzgred rečeno, nije pružalo izuzetna zadovoljstva. Nije bio ni nešto ponosan na svoje crteže. Nije išao s njima unaokolo, niti ih je posebno čuvao. Čim bi ih završio, stavljao ih je na drva pored peći, za potpalu.

To se promenilo tek 1866. godine, kada je imao petnaest godina, kada je obukao plavu jaknu i počeo da sanjari o tome da zauvek zбриše u Italiju, umesto da, kao ostala vršnjačka „štenad“, postane seljak, ribar ili seoski učitelj. Kada je otac hteo da ga pošalje u učiteljsku školu u Lozani, izjavio je prezrivo da će radije pustiti da ga raščetvore, nego da ostatak svojih dana čami između katedre i table.

Umesto toga organizovao je sebi prvi umetnički atelje, u napuštenom seniku na rubu močvare, pustio je dugu kosu i pušio stabljike pavitine koje je čupao s drveća u močvari i stavljao ih na pod senika da se suše. Pijačnim danima obilazio je gostionice i zbrinjavao konje seljaka u gostionici pod uslovom da mu za to plate čašu fešija. Kada mu je trebalo novca, odlazio je kod vinara da radi u vinogradu ili je ribarima čistio mreže. Kada je bilo lepo vreme, večeri je provodio s prijateljima na jezeru, ispod

stare žalosne vrbe. Tokom hladnog godišnjeg doba sastajalište je bio njegov atelje.

Tako je prošla godina, potom druga, pa i treća. Ali kada su Emil Žiljeron i njegovi drugovi postali punoletni i nisu pokazali nameru da plave jakne zamene crnim ili makar sivim, meštani Vilneva su zaključili da je bilo dosta. Jedne blage prolećne noći Emilov atelje je potpuno sagoreo iz nerazjašnjenih razloga, a dve nedelje kasnije poštar mu je uručio pismo u kome mu, na njegovo iznenađenje, Umetnička škola iz Bazela saopštava da je primljen na smer za učitelja crtanja i da se radi upisa pojavi sledećeg ponedeljka u velikoj auli.

Emil je shvatio da Umetnička škola iz Bazela nije naprasni pošiljalac, nego su meštani Vilneva bili ti koji su uzeli nekoliko njegovih crteža i poslali ih u Bazel. Shvatio je i da pismo ne treba da razume kao poziv nego kao progon. I tako je on prezrivo duvajući spakovao svoj zavežljaj i otputovao u Bazel. Posle prvog semestra, prezrivo duvajući zaključio je da već zna sve ono što profesori žele da mu prenesu. Svakako je naučio tehnike skiciranja, struganja, špahtlovanja, modeliranja i pečenja, za koje u Vilnevu nije ni čuo, i na stalnim izložbama Istorijskog muzeja otvorili su mu se svetovi o kojima nije mogao ni da sanja u močvari delte Rone; ali, po povratku u učionicu, po svojoj želji je kopirao, varirao i karikirao radove starih majstora, slike koje je video, koristeći sve stilove i sve škole. Slikao je punačke anđele kao Rubens i strelom probodenog mučenika kao Karavađo. Svoje školske drugove zasmjavao je slikajući strelom probodene anđelčice i razigranog mučenika kome iz usta štrči pečeni kokošji batak; pravio je vaze od gline, modelirao božje statue

i crtao grčki hram i statue kao da je čitav život proveo na Peloponezu, a radio je sve to opušteno, ravnodušno i uopšte ne ceneći svoj dar koji je profesore fascinirao i donekle vređao.

Posle nastave smucao se po kafanama Malog Bazela i postao poznat jer je mogao da loče belo vino kao niko drugi. Sa svojom neizveštačenom srčanošću i seljačkom dovitljivošću bio je radostan gde god se našao; ali njegov način komunikacije uzeli su mu za zlo, kao i to što je na nastavi uvek mogao odmah da uradi sve što su ostali morali marljivo da uče. Za svojim stalnim stolovima u gostionicama odbijao je svaki kafanski razgovor o umetnosti i muzinom poljupcu jer se više zanimao za noge i dekoltee konobarica.

Emil Žiljeron je i pored sve lenjosti i opuštenosti bio neprikosnoveno najbolji i đak generacije. Pobedio je na svim takmičenjima, mada je školska uprava svaki put morala da ga natera da učestvuje na njima, a radove je uvek dovršavao u noći pred termin za njihovu predaju. Kada je Fondacija „Merian“ raspisala konkurs za stipendiju za dvogodišnju Školu lepih umetnosti u Parizu, Emil se prijavio samo zato da bi što više odložio neumitni povratak u Vilnev.

Sledeće dve godine proveo je uglavnom u bistroima Marea i Monmartra. Između toga pohađao je tu i tamo neku vrstu delimične nastave kod najpopularnijih profesora i umetnika toga vremena. Mesečni iznos uplaćene stipendije pokrivaio mu je potrebu za novcem samo do polovine meseca, a onda je kopirao radove Mijea, Troajona i Kurbea i prodavao ih kafedžijama i turistima. Većinu novca zarađivao je izradom grčko-rimskih arhitektonskih

motiva u jednom pompezno-istorijskom stilu, koji je bio toliko omiljen i kod konzervativne, samozadovoljne buržoazije pod Napoleonom III.

Među boemima u Parizu nošenje plave jakne bilo je upravo obaveza, ali Emil je i u ovom prilično slobodnomnom okruženju za kratko vreme postao neomiljen među čudacima. Svoje šanse za uspeh na pariskoj umetničkoj sceni umanjio je još na prvoj godini studija kada se na otvaranju Godišnjeg salona pojavio s otpušenom flašom belog vina u ruci i kada se kežio tokom čitavog govora predsednika Akademije. Kada je u vrtu još i urinirao iza statue Jovanke Orleanke i lakeju izbio iz ruke poslužavnik sa sitnim kolačima, dva uniformisana čuvara reda izbacila su ga na ulicu.

Vreme je brzo prolazilo. Približavao se dan kada će Emil biti primoran da se vrati u Vilnev i kada će jednom zasvagda obući crnu jaknu. Tada se desilo da je nemački milijarder Hajnrih Šliman, koji je posedovao lepu kuću na Trgu Sen Mišel i koji je u svojim srednjim godinama uvrteo sebi u glavu da treba da se mane svojih trgovačkih poslova s Rusijom i postane svetski poznat arheolog, dao da se raspita kod direktora Škole lepih umetnosti ima li među njegovim studentima neki dobar crtač koji mu se može staviti na raspolaganje za iskopavanje na teritoriji nekadašnje Mikene. Tada je direktor naložio da se pozove daroviti i neobuzdani Žiljeron smatrajući da ovome može biti od koristi ovakav odlazak, jer se ionako ne snalazi u strogo ritualizovanom pariskom umetničkom okruženju. Tada je upitao Emila želi li da putuje u Grčku kao naučni crtač, na šta je ovaj odmah pristao.

Direktor mu je rekao da ima u vidu da je Šliman, sin meklenburškog pastora, čovek sa zapovedničkim i eksplozivnim karakterom koji nikada u životu nije imao prijatelja, koji neprestano obilazi svet i svuda je prinuđen da za tih nekoliko dana uči različite lokalne jezike.

„To znači da ipak razgovara s ljudima“, rekao je Žiljeron.

„Šliman ne razgovara, on komanduje“, rekao je direktor. „Ne poznaje ljubav i prijateljstvo. Za njega je čovečanstvo sastavljeno od nadređenih i podređenih. Razveo se od žene, Ruskinje, jer je za svoju grčku avanturu želeo da ima kraj sebe Grkinju. Potom je pismom zamolio atinskog protojereja da mu pomogne u izboru mlade, lepe Grkinje i na osnovu fotografija odlučio se za sedamnaestogodišnjakinju. Na bračnom putovanju trideset godina stariji mladoženja četiri meseca je vukao jadnicu po italijanskim starinama i uz to je nemilosrdno podvrgavao nastavi nemačkog, tako da je ubrzo po dolasku u Pariz doživela nervni slom.“

„Pa dobro“, rekao je Žiljeron, „ionako ne nameravam da se udajem za Šlimana.“

Dalje je morao da razmisli o tome, kazao je direktor, da Šlimana niko od arheologa ne uzima za ozbiljno. „Stručni svet se ismeva naivnom Prusu koji s ašovom u jednoj ruci i narodnim izdanjem *Ilijade* u drugoj tumara po Helespontu i uvek razmišlja o istom – da će naći pravu Prijamovu palatu zajedno s ćupom njegovog zlata, ili istinsko bojište pred kapijama Troje, na kome je Afrodita spasla svog ljubimca Parisa od Menelajeve bojne sekire.“

„Taj čovek ipak svakodnevno iznese na svetlost dana mnogo lepih stvari.“

„Ali ne i Menelajevu bojnu sekiru“, rekao je direktor. „Može se isto tako kopati po Andaluziji u potrazi za Don Kihotovim kopljem, ili tragati po Švarcvaldu za Ivicinom i Maricinom pećnicom.“

„Bojna sekira je bojna sekira“, rekao je Žiljeron.

Direktor mu je dao za pravo. „Ipak je upadljivo da je Šliman zlatnu svetlucavu gomilu koječega uvek otkrivao poslednjeg dana iskopavanja, kada tamo niko više nije virkao. U prisustvu svedoka na videlo su izlazile samo glinene krhotine, kao i kod ostalih arheologa.“

„Kada iz zemlje izroni svetlucava gomila, svakako mora da se nacрта. U to se razumem. Kao crtač neću biti odgovoran za sertifikat o poreklu.“

„To je sasvim tačno“, rekao mu je direktor.

Grčka je sigurno veoma lepa, plata je dobra, a stipendija mi uskoro ističe, pomislio je Žiljeron.

Ali, po dolasku u Grčku, ta zemlja je za njega predstavljala veliko razočaranje. Najradije bi umro koliko je patio od morske bolesti već tokom trodnevne plovidbe od Trsta, preko Brindizija i Krfa do Patre. Dok je pod jutarnjim pljuskom, 23. marta 1877. stajao na gornjoj palubi željno iščekujući brodski most, blistavobeli egipatski parobrod austrijskog *Lojda* uplovljavajući u pirejsku luku zatekao se u pravoj borbi mnoštva pocrnelih ribarskih brodića koje su galebovi višeslojno uprljali. Neki od njih su isplovljavali, a drugi su se opet vraćali u luku, zbog čega su jedni drugima zakrčavali put i međusobno se gurali tako da su im stranice čamaca lupale jedne o druge. Kapetan egipatskog parobroda držao je svoje plovilo na sigurnom odstojanju od ovih i u punoj opremi stajao na mostu i čekao. Kako nije bilo izgleda da iko od ribara učini malu